

Danmark. År 1914 toppade Sverige listan över dess »mottagarländer«, före Tyskland och Ryssland. Sveriges stora betydelse som mottagarland för danska direktinvesteringar framgår också av de undersökningar som nyligen presenterats från skandinaviskt håll av Sven Nordlund och Carl-Axel Nilsson.¹ Schröter anger långt färre danska direktinvesteringar i Sverige än Nordlund, vilket i varje fall delvis torde kunna förklaras med hans ovannämnda, snäva definitioner. Viktigt är under alla omständigheter att vi får bekräftat existensen av multinationella i Danmark redan under denna tidiga period.

Utlandsinvesteringarna och deras lokalisering bestämdes inte bara av närhetsfaktorn. Också konjunkturen, produktionskostnader, transaktionskostnader, avsättningsmarknad, energitillgång, finansiering, statlig politik, kommunikationer, företagsstrategi etc. spelade in. Land för land och bransch för bransch belyser Schröter i detalj olika, både materiella och mentala faktorerens betydelse. Hans grundliga undersökning utgör ett synnerligen väsentligt bidrag till vår kunskap om de multinationella och deras utvecklingshistoria. Den understryker fruktbarheten av en forskningsinriktning, för vilken Schröter är en av de allra främsta företrädarna.

Carl-Axel Gemzell

SIDSEL ERIKSEN: Søster Silfverbergs sorger. Spektrum, Kbh. 1993. 390 s., ill.

Hattedamer blev de kaldt, kvinderne fra filantropiens velmagtsdage i årtierne omkring århundredeskiftet. At disse kvinder også til dels satte deres hat, som de selv ville, har eftertiden ikke haft megen blik for. Men det har Sidsel Eriksen, og det afslører hun i biografien over Søster Silfverberg, født Blauenfeldt, en af den danske afholdsbevægelses store profiler.

Lene Blauenfeldt blev født i 1838 og drev indtil 1877 en privatskole i Vejle sammen med sin søster. Herefter ernærede hun sig som kommunalt ansat lærerinde, indtil hun i 1886 som 48-årig giftede sig med Emil Silfverberg, der var ansat ved Statsbanerne i Århus. Silfverberg havde hun mødt gennem sit engagement i I.O.G.T. (International Order of Good Templars), der var en af tidens førende afholdsorganisationer. Lene Silfverberg gik ind i ægteskabet med mere end oprejst pande. I Vejle havde hun været med til at oprette den første afholdsloge, og hun havde også været leder af Indre Missions søndagsskole. Men da missionen var af den opfattelse, at afholdsbevægelsen i bund og grund var en ny religiøs sekt, blev hun tvunget til at vælge – og hun valgte afholdsbevægelsen, omend hendes religiøse grundholdning aldrig forlod hende.

Ægteskabet med Emil blev startskuddet til en omfattende karriere indenfor afholdsbevægelsens forskellige organisationer, hvoraf Lene Silfverberg selv var med til at starte en række. Hvis da hun ikke selv var årsagen. For overalt hvor hun kom, kunne man næsten være sikker på, at uenigheder, splittelser og nydannel-

¹ Sven Nordlund, *Upptäckten av Sverige: Utländska direktinvesteringar i Sverige 1895-1945*, Umeå 1989; Carl-Axel Nilsson, »Dansk-svensk faktormobilitet cirka 1880-1940,« bidrag till 5. nord. symp. i Oslo, aug. 1993.

ser fulgte i kølvandet. Afholdsbevægelsen blev hendes redning, da ægteskabet forliste i 1897-98 p.g.a. Emils alkoholproblemer, og Lene Silfverberg i en alder af 60 år skulle forsørge sig selv. Med gode venners hjælp forlod den ene legatansøgning efter den anden hendes skrivebord, og fra ca. 1904 tog hendes foredragsaktiviteter – som allerede havde været omfattende i de første år med Emil – et kraftigt opsving. I disse år fik hendes virke et langt mere kvindeemancipatorisk præg end førhen, og hun stod bag en række initiativer som Københavnske Kvinders Kaffevoerne, der fra 1907 blev placeret i 12 forskellige steder i byen, ligesom hun organiserede dronkehjem og alkoholfrie restauranter. Ved sin død i 1922 var hun en holden kvinde; der var penge både til begravelsen og til oprettelse af et legat.

Lene Silfverberg var ikke vellidt i sin samtid, faktisk voldte det en del kvaler at få stablet et mindeskrift på benene, som fru *setu* tog initiativ til, mens hun levede. Sidsel Eriksen gør i bogen et prisværdigt forsøg på at komme bag om – og tættere – på myterne. Og hun konkluderer, at Lene Silfverberg blev offer for det paradoks, at den tidlige filantropiske bevægelse på den ene side råbte på kvinderne, fordi de i kraft af deres køn besad en særlig evne til at hjælpe de faldne. På den anden side var alt for aktive kvinder ikke velset. De blev anklaget for frembusende og mandhaftig adfærd, hvilket iflg. Sidsel Eriksen var kvindernes eneste måde at skaffe sig et handle- og spillerum på. De betalte en pris som var høj, for høj syntes mange kvinder i datiden. Derfor blev Lene Silfverberg en ener, som i årene før kvinderne fik valget udfordrede tidens opfattelse af kvinders samfundspolitiske muligheder.

Sidsel Eriksen har valgt at fortælle Lene Silfverbergs historie som et stykke organisationshistorie. Bogen giver således et fint, men også meget detaljeret indblik i det hav af forviklinger, der prægede de dele af afholdsbevægelsen, som udsprang af Good Templar ordenen. Til gengæld bliver billedet mere uskarpt, når vi bevæger os ud i samfundet eller til andre dele af afholdsbevægelsen. Udover årstal er bogen næsten støvsuget for tal. Vi hører enkelte steder om møder med fra 500 til 1500 deltagere, men også om logemøder med 50 brødre og søstre. Et andet sted (s. 182) oplyses medlemstal fra 1902: 32.000 for Templarordenens forskellige dele og 56.000 for Dansk Afholdsforening – men hvordan ændrede disse tal sig over tid?

Et andet markant savn er forfatterens manglende overvejelser over bevægelsens klassebaggrund. I det engelske summary hævdes, at bevægelsen var den anden største arbejderbevægelse i århundredeskiftets Danmark (s. 321), men jeg har svært ved at få dette til at stemme. Stort set alle de personer, vi møder i bogen, synes at have rødder enten i borger- eller småborgerskabet. Måske ville det have hjulpet, hvis Sidsel Eriksen var gået endnu mere social- og kulturhistorisk til værks og havde givet os flere informationer om foreningernes daglige arbejde og det klientel, som søgte dem.

Bogen er en lang opvisning i fantasi, hvad angår kildesøgning, det er ganske enkelt imponerende, så langt Sidsel Eriksen har været omkring. Fra Københavns skifteret over provstearkivet i Vejle for at vende tilbage til Københavns Kirkefondarkiv. Udover de mange papirer i afholdsbevægelsens gemmer. Men bogen er også en illustration af, at af empiriske oplysninger i store mængder ikke er nogen garant for god historieskrivning, men mere er den direkte vej til forvirringen. Heller ikke den pegefingerpædagogik med brug af ! og sic., eller de mange spørgende sætninger, som forfatteren dyrker, kan løse dette problem.

Det kan kun få klare problemstillinger og konklusioner. Dem får vi til sidst – i det engelske summary. Og det er alt for sent.

Uanset disse indvendinger, så demonstrerer Søsters Silfverbergs sorger, at det i hvert fald ikke er kildefattigdom, som er årsagen til eftertidens dom over århundredeskiftets kvindelige filantroper. Det er derimod uvidenheden, og det har Sidsel Eriksen taget et vigtigt skridt til at få rettet op på.

Ning de Coninck-Smith

NETE BALSLEV WINGENDER: Gammel og fattig. Skøn og ret i den tidlige alderdomsforsorg 1891-1922. Jurist- og Økonomforbundets forlag 1993. 188 s., kr. 300,-.

Bogen er skrevet på et etårigt forskningsstipendium under projektet »Stat, forvaltning og samfund.« Opgaven var at skrive den danske socialforvaltnings historie. Forfatteren har valgt at kombinere den knapt tilmålte tid og den store opgave på en meget flot måde. I stedet for at levere journalistik over en endnu meget sparsom forskning, har hun med præcision udvalgt en vigtig del af socialforvaltningen – alderdomsforsorgen – og leveret et stykke gedigen arkivforskning i den daglige forvaltning af denne lov. Området er yderligere velvalgt, fordi lovens tilblivelseshistorie for nylig er belyst i en disputats af Jørn Henrik Petersen. Hun kan dermed springe over den socialpolitiske diskussion, centraladministrationens rolle og analyserne af den danske model i forhold til andre landes alderdomsforsørgelse, og målrettet grave i den konkrete administration af loven. Forfatteren skriver, at hendes formål har været at fokusere på »forvaltere og brugere som handlende subjekter og lægger dermed en hverdags-historisk vinkel på et hjørne af dansk forvaltningshistorie.«

Efter en kort introduktion til loven lægges fokus straks på det lokale perspektiv. Lokalforvaltningens modtagelse af loven og organiseringen af de lokale forvaltninger beskrives i hvert sit kapitel. Derefter følger to kapitler om forvaltningen i Ringsted købstadskommune som eksempel på sagsbehandlingen ved ansøgninger og i ankesager. Her gennemgås sagsbehandlingen konkret. Hvem var ansøgerne? Hvorfor ansøgte de? Hvem fik bevilget forsørgelse? Endvidere gennemgås ankesager, og forfatteren tegner et stærkt portræt af nogle utilfredse gamle, der ikke var mere kuede af fattiglov og fine folk, end at de var villige til at kæmpe for alderdomsforsørgelsen som en ret og ikke en nådesag.

Gennem denne brug af et lokalt eksempel giver forfatteren et konkret bud på, hvordan de mange lokale historier må tænkes med i den nationale historie. En hel del politisk magtudøvelse foregår lokalt og kun et antal analyser af dette felt kan vise hvilket forhold, der i praksis kom til at bestå mellem de gode viljer og almindelig sognerådsfornæretthed.

Der er sigtet godt, kastet stærkt og ramt plet med den lille bold, forfatteren har fået til rådighed. Spørgsmålet er bare, om det ikke havde været en god investering at fastholde en større opgave og dermed give mere tid. Tid til at gennemtænke de større perspektiver. Tid til at få den lokale synsvinkel til at skubbe til resultaterne af tidligere forskning i lovgivning og centraladministration. Tid til at forholde sig til den internationale forskning – ikke bare